

Cseke Péter

ANYÁM KARJÁN ÜLÖK,
KI FÉL KEZÉBEN A VILÁGOT TARTJA¹

1.

Édesapám hadifogsága idején (1944. szeptember 22. – 1948. augusztus 14.) édesanyám végzett minden férfimunkát – akárcsak a társukat hazaváró komaasszonyai –: szántott, vetett, kaszált, aratott, csépelte, mikor minek volt a rendje.

Mint legyes időben az igába fogott barom, megrázkódik időnként a rét: miként a pók, úgy vonszolja áldozatát egy-egy kasza. Anyám karján ülök, ki fél kezével az ekét tartja.

És ahelyett, hogy hálás lennék neki, amiért nem tett le a barázda végére, a szántószekér árnyékába, ahol egyebet sem lehet tenni napestig, csak gügyögni a tovacikkanó tücsköknek, a mesélő pillangóknak meg a fecsegő madárfiaknak – ahelyett, hogy most szépen ülnék, mintha hangyabolyban lennék, mintha darazsak marnák a testem: eszeveszetten rugdalózom anyám ölében, és szaladnék is már egészen a patakig, pedig tudom, hogy nem vinne messzire a lábam, de azért szaladnék, szaladnék, hogy lerázzam magamról a hangyákat, és lesodorjam a darazsakat; vagy még inkább repülnék a repülni tanuló madárfiakkal olyan messzire, ahol az eső születik... De hiába minden veselkedésem: anyám nem tesz le, nem mer letenni, hisz még az állatot sem hagyják Isten számában, és ahogy bír, emel mind magasabbra...

*Anyám karján ülök,
ki fél kezében a világot tartja...*

(1967)

Jóllehet a Nagy-Homoród mente egyik kicsiny falujában láttam meg a napvilágot, édesanyám elbeszéléseiből már gyermekkoromtól úgy

---

1 Részlet a *Pegazus a háztetön* címmel készülő szülőföld-szociográfiából.

„ismertem” Kolozsvárt, mint Recsenyéd hét határának megannyi titkát. Szüleim 1938 nyarán keltek egybe, s előbb Brassóba, majd Kolozsvárra mentek „szerencsét próbálni”. Kellett a pénz a földvásárláshoz, a házépítéshez.

Valahányszor elkeseredett, édesapám mindig ezzel kezdte világváltozásokat idéző „összeomlás-történeteit”: a bécsi döntéssel odaveszett a Brassóban szerzett vastengelyű szekere; amikor Kolozsváron kezdett volna jól alakulni a sorsuk – bekerülhetett a Magyar Postához postakocsi-kísérőnek –, behívták Homoróddarócra határőrszolgálatra, és kivezényelték a frontra; jöttek az oroszok, vitték fogságba; a kollektivizálással odalettek az 1952-ig megszerzett földek és gazdasági felszerelések; '56-ban újabb leégés következett, mert pár komájával együtt kilépett a közösből; aztán visszaállt, hogy én bejuthassak az udvarhelyi gimnáziumba; '90-ben visszakapta ugyan a földjeit, de akkor már édesanyám ment el mellőle – örökre.

Pár évig úgy látszott, hogy Kolozsváron kárpótolja őket az a néhány év, amit „magyar világ”-nak nevezett a történelem. Egy magyar borokat forgalmazó újdonsült anyaországi vendéglőtulajdonos fogadta fel őket. Édesapám csaposként, édesanyám szakácsnőként tette nélkülözhetetlenné magát az Erzsébet út elején nyílt Kecskeméti-féle vendéglőben. Igyekezetüknek és megbízhatóságuknak köszönhetően lakáshoz jutottak a Horthy (ma: Horea) út 116. szám alatt, szemközt a vasútállomással. Amennyire előny volt ez második életkezdésükben, épp annyira hátrányukra fordult a második világháború végkifejlésében. Semmijük nem maradt Kolozsvár 1944. június 2-i bombázását követően.

Későbbi életükben mégis mindent ahhoz a négy esztendőhöz viszonyítottak.

Kolozsváron édesanyám annak is utánajárhatott, hogy miért kerüli el a gyermekáldás. A nagy hírű Kесе György nőgyógyász (1906–1977) eredményes kezelésének köszönhetően épp azelőtt lett várandós velem, mielőtt édesapámat behívták volna frontszolgálatra. Hogy világra jövelelem előtt megúsztam halálot, azt közvetve egy recsenyédi honvédnek, Dáné Gábornak köszönhetem, aki 1944 nyarán „történetesen” a hadtestparancsnokságon teljesített tizedesi szolgálatot. A telefonvonalak éjszakai lehallgatásából megtudta, hogy napokon belül sor kerül

Kolozsvár bombázására, és másnap már rohant is édesanyámhoz: az első vonattal induljon haza.²

Hamarosan édesapámat is elindították – a hírhedtté vált tordai csata irányába.³ A Tordatúr melletti Mikes (Micești) faluban esett fogságba az Árpád-kori templom mellett.⁴ Bár a hadifogság korántsem jelentett „életbiztosítást” – tudtam meg Dáné Gábor hadi feljegyzéseiből –, mégis „életünkre való”. (Kányádi Miklós volt, hiszen nem vált a tordai ütközet egyik hősi halottjává. Miként a mi falunkból Béres Sándor, Béres Zsigmond, Ipó József, Orbán Mihály, Tóth János.)

2.

Nagykároly, 1944. VIII. hó 24-én

Szeretett kedves feleségem, mely nagy öröm érné az én szívemet, ha ez a pár sor egészségben találna, mert én meglehetősen vagyok a mai helyzethez képest, Istennek hála. Kedves feleségem, nagyon nyugtalan vagyok, mert levelemre nem kaptam választ, nem tudom, hogy mi van odahaza, és hogy vagytok. Anyáméktól sem kaptam levelet, pedig nagyon várom. Pontos címet nem is tudtam írni, mert ez idáig még mindig útban voltunk, nem voltunk megállapodva sehol. Most itt vagyunk egy pár nap Nagyiklódon. Még nem tudjuk, hogy mi vár ránk, és nem tudjuk, hogy hová-merre visznek bennünket. A hírek fele ránk nézve nagyon rossz, és hogy mi lesz, azt csak a jó Isten tudja.

Ha valami beüt, valami idegen ellenség, azt akkor megírom. Nem tudom, hogy mi lesz ennek a vége. Az Isten őrizzen, hogy ne jussatok veszedelembé odahaza. Egyéb engem nem bánt, csak a Jóisten megőrizzen odahaza egészségben és idegen veszedelemtől. Azért nem kell félni, mert jó az Isten, és nem hagy el.

2 Gépírásos visszaemlékezéseiben ezt rögzítette Dáné Gábor tizedes: „Június 2-án bekövetkezett az a hatalmas kolozsvári szőnyegbombázás, amelyik tönkretette Kolozsvár fontosabb gócpontjait. Nem kímélte sem a Hadtestparancsnokságot, sem a Marianum épületet. Én a bombázás alatt a Hadtestparancsnokság épületének a lego [légoltalmi] pincéjében voltam. Elégé izgalmas perceket kellett átélnünk reggel 6 órától déli 13 óráig...” (*Katonai jegyzetek*. 1942. okt. 5-től 1945. okt. 10-ig. 9–10. lap.)

3 A tordai csata 1944. szeptember 13-án kezdődött, és október 7-ig tartott.

4 Mykus néven 1367-ben említik először oklevélben a falut. Magyar lakosainak száma: 9. A templom neve: a Szentlélek alászállása.

Most egyebet nem írhatok, minden éjszaka hazaálmodok. Sokat gondolok haza, nem úgy vagyunk, mint Darócon,⁵ a hazai dolgok elmaradtak. Nem tudom, hogy még jön-e elé vagy sem.

Kedvesem, most, ha megkapod, akkor azonnal írnál és sokat.

Ezzel zárom leveletem, tisztellek és csókollak számtalanszor, kedves putyukád, Péter.

Tisztelem apámékat, és egészséget kívánok számukra a Jóistentől,

Péter.

Ui.

1. Erre a címre írnál, mert nekünk címünk nincs: Gál István állami úttör, Nagykiklód, Szolnok-Doboka megye.

2. Emléklül írok egy pár sort neked, Kedvesem.

*Tintaceruzával írom levelem,
Szívem asszonyának hazaküldöm én [...]
Messze idegenből megy hozzád egy tábori levél,
Gránátok tüzén éjjel írom én. [...]
A nagyvilágban csak az Isten van velem,
Meg egy kicsi fénykép, az a mindenem.
Megcsókollak sokszor, megremeg a szám.
Úgy-e, kicsi asszony, hű maradsz hozzám,
Hű leszel hozzám.*

Cseke Péter

---

5 Homoróddaróc (németül Draas, románul Drăușeni) a Királyföld keleti határán fekvő település Brassó megyében. 1944 nyarán édesapám itt volt határőr. Édesanyám gyakran meglátogatta. Ide érkezett a kolozsvári 2-es postáról egy levelezőlapja, amelyben Keresztes Lajos kollégája tudatta: olyan fényképet postázott számára, amit a romok alól szedett ki. Címzés: Cseke Péter honvéd, Homoróddaróc VI. sz. órs. A fénykép szolgálati egyenruhában őrizte meg édesapám magyar állami alkalmazásának rövid korszakát, az alkalmazásának hivatalos rendeletével együtt: „Értesítem, hogy a m. kir. Postavezérgazgatóság 1944. évi január hó 17-én kelt 201045/1944. IV. 1. számú rendelete alapján Önt 1944. évi január hó 31-ével havibéres kíségető szolgálai minőségben a m. kir. Posta szolgálatába felfogadom.” Az igazgatóság vezetője, sk., m. kir. Postaisgázgató.

3.

Apám az 1948-as zabaratásra toppant be egy hajnalon – ahogy később mondta: egyenesen „az Ararát tövéből”. Egy kőműveskanál tartotta életben, meg egy tábori lap, amelyikből – másfél esztendővel a bevagonírozása után – megtudta, hogy fia született.

*Én nem tudom, milyen lehettem,
amikor kicsi voltam.
(Nincs fényképem,
csak a kamaszkorból.)
Mesélik :
télen a fonókat
almával kínáltam,
és hempergő fény volt
a játszótársam nyáron.
Egy-egy árnyékba olykor ha letettek,
ott helyt sose ültem.
Törpe volt az árnyék
s bütykös, mint az ágak. –
Fogóztam hát madárfüttybe,
mint más a kötőfékbe
és lovagoltam,
ki tudja, hová...
Apámmal tértem haza egy este.
Kivettem sarkából a Láger kapuját,
s az örök hiába löttek rám...
Olyan szépen tudott beszélgetni velem,
hogy percek alatt naggyá növekedtem,
és úgy tetszett, ahogy elmerengve mondta:
ketten voltunk csak igazi katonák.*

(1967)

Annak idején a cenzúra a náci megsemmisítő táborokra gondolhatott, különben aligha engedélyezte volna a vers közlését. Számomra is csak fél évszázad múltán derült fény a szovjet láger valóságosságára, annak köszönhetően, hogy Dupka György kárpátaljai történész barátom a

Pécsi Német Kör 2016-os kegyeleti és kutatóútja alkalmával csapatával eljutott az azerbajdzsáni Hanlari körzet 223. sz. GUPVI hadifoglytáborának egykori helyére.⁶

„Zsbenov V. I. őrnagy parancsnoksága alatt a főtábor központja Kirovabad/Hanlar hegyvidéki városban volt – olvasom barátom kutatási beszámolójából –, amelyhez már 1947-ben 13 táborrészleg tartozott. Ismertebb telephelyei: Bernasen, Kascsu, Alabasli, Baján, Kirhli, Verup stb. 1944–1947 között 16 696 német, magyar, zsidó és más nemzetiségű rabot kényszerítettek vasútépítésre az elképesztően kopár, életveszélyes, sziklás terephelyen. 1947-ben 11 310 főre csökkent a számuk. Az elhunytakat a vasútvonal közelében kialakított temetőben hantolták el. Ezek közül a 2. sz. hanlari sírkertben is jártunk, ahol 1323 sírhantot számoltam meg. Ugyanitt tíz tömegsír is van, névtelen magyar és német katonaáldozatok nyughelye. Kegyeletteljesen emlékeztünk halottjainkra, sírjuk felett imádkoztunk, a központi kereszt tövében nemzeti színű szalaggal átkötött mezei virágcsokrot helyeztünk el. A helyi azeri lakosok elmagyarázták, hogy a magyar földről ide hurcolt, internált civilek és hadifoglyok a kopár hegyek, völgyek sziklás tájain vasútvonalat, hidat, állomást építettek, nehéz köfejtő munkát végeztek. Sokuk a kemény fizikai munka, az éhezés, a végelgyengülés áldozata lett. A hivatalos adatok szerint a négy év alatt a rabok 32 km hosszúságú vasútvonallal gazdagították az ország vasúti hálózatát, amely sok rabáldozat életébe került.”

A szerencsés túlélők között volt édesapám is, aki társaival 1948. augusztus 14-én a 36. sz. FPPL repatriációs táborba került, ahol a csontig lesoványodott embereket hazatérésük előtt feljavították.

1944-ben az utóvédharcot folytató német katonák a Nagy-Homoród mentén is átvonultak: az otthoniak annyit láttak ebből, hogy a fejük felett az oklándi dombtetőről a bágyira ágyúztak. Azzal okozták a legnagyobb kárt, hogy nyomukban a daróci, a kacai, a kőhalmi százask is felkerekedtek. A szovjetektől viszont félni lehetett. Főleg az asszonyok régették tőlük. Ugyancsak a világra jövetelem előtti történések

---

6 Dupka György – Zubánics László (szerk.): *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban*. Ungvár–Budapest, 2017, Intermix Kiadó. (A könyv online itt érhető el: <https://mek.oszk.hu/17800/17888/17888.pdf>.)

hez tartozik, amit anyai nagybátyám felesége, Juli ángyom két lánya s édesanyám megmentése érdekében kieszelt: emeletes házuk kamrájában bújtatta el őket, beadott nekik egy vödört, az ajtó elé húzta a tálast, majd feketébe öltözött és bekormozta az arcát. Eszter néném még szoptatta unokatestvéreimet, Ernőt, aki sírásával elárulhatta volna a rejtékhelyet. Erre nem került sor, megtette viszont helyette egy falubeli. Amikor pedig „biztosra jöttek” a „davaj-gitár”-ral felszerelt orosz katonák, Juli ángyom épp az unokáját „hopocálta” az ölében. A nagy lárására Ernő ijedtében összefosta a nagyanyját, és ezzel megmentette édesanyámékat.

A történetekről akkoriban értesültem, amikor a recsenyédi iskola óralapján lévő lyuk felkeltette az érdeklődésemet. Amint kiderült, az oroszok belelőttek ugyan, de attól még járt. Egy „davaj-gitár”-os megpróbálta a „magyar időt” – időlegesen – átállítani. A földek végül mégsem maradtak felszántatlanul, bevetetlenül, a háborús fosztogatások után az istállók is újra megteltek. A lefokozott élet, a defenzív létezés csodateremtőit egy későbbi időben Farkas Árpád emelte metaforikus magaslatokba az *Asszonyidők*ben. A „magyar autó, román sofőr, orosz takszator” volt a kezdet. Ha a háború után a szovjet fogságból vártuk haza a férfiakat, a kollektivizálás kezdetén a Duna-csatornától. Éjszaka vitte el a fekete kocsí a szomszédunkból Bedő Feri bácsit is, és éjszaka is hozták haza, mintha mi sem történt volna. Mindjárt másnap bejött hozzánk, és mert olvasnivaló régóta nem járt a kezében, belelapozott a frissen érkezett *Unitárius Kalendárium*ba. „Láttad ezt te, komám?” – fordult édesapámhoz. Gheorghe Gheorghiu-Dej pártfőtítkárfényképe alatt ezt olvashatták: *Ló - fasz a seg - ged - be*. Ez volt az én első „írásművem”. Repült is a kályhába nyomban, nehogy édesapámat vigyék el miattam.

Elasszonyosodott létezésről, olyan állapotról ad hírt 1983-ban Farkas Árpád – olvashatjuk Görömbei András irodalomtörténész értékelésében –, melyben „a napi élelem beszerzése szinte életcélá válnak, de »ditirambus« is ez a nőkhöz, hiszen ebben a rájuk szakadt »új matriarchátus«-ban a »drága agyonemancipált asszonyember«-ek óvják és védik az emberszabású életet, eszményeket őriznek, reményt táplálnak, gyermeket nevelnek. Mert valami nagy átfordulás történt az időben: a nemek helycseréje. Ironikus képzetel, negatív festésben jelenik meg az egykori Gazda, a Férfi, teljesen kifordulván családot-vi-

lágot vezető szerepéből – nem házastársi, hanem általános élet viszonylatban. Az egykori, Arany János-i idill Gazdája most megfélemlített, értelmetlen gyűléseken, véleményének eltitkolására okos manővereket kitaláló, behúzott nyakú vénasszony-ember, akit a mindennapi létküzdelemben szívósan gyakorlatozó feleség vigasztal és gyógyít reménnyel. A spártai és az egri nők mai utóda. Az érdemi cselekvés, a mindennapi hősiesség, legyen bár morzsányi, Farkas Árpád írásaiban mindenkor biztató, továbbmozdító példa gyanánt jelenik meg – a didakticizmus árnyalata nélkül persze. Mert nemcsak a szétmorzszáló tényeket emeli példázattá, hanem gyors szeme van a megtartó értékek minden fajtájára. Elszánt értékóvó és értékteremtő magatartás az övé.”⁷

4.

Édesapámat három és fél éves koromban ismertem meg – akkor, amikor a szovjet hadifogságból hazakerült. Ma is emlékszem, mennyit veszekedett szegény édesanyámmal, amiért a krumplihéjat kidobta a tyúkoknak az udvarra. Ők a ganéból is felszedték! Fogalma sincs arról, hogy ők hogy megbecsülték! A krumplihéj életeket mentett meg a fogságban. A csihányt is felemlegette: ahogy tavasszal kidugta a fejét, már tépték is.

Bernáth László (1930–2016) kollégám, akit az újságírás oktatása során ismertem meg, sosem beszélt arról, hogy tizenöt évesen náci haláltáborból szabadult meg. Egyik filmkritikájának személyes vonatkozásából következtettem erre. A doktoranduszaim számára szerkesztett folyóiratban írta: „A legtöbb lágerfilmből hiányzik a drasztikus, a mindent felülíró éhség ábrázolása – írta egyik filmkritikájában. – Ami nem azonos a böjtös napok esti éhségével, amit már mindenki türelmetlenül vár, hogy végre ehessen valamit. Pláne nem azonos a fogyókúrás hölgyek kínzó éhezésével, hogy leadjanak magukról néhány felesleges kilót. Ez az éhség, hetek, sőt hónapok alatt alakul ki, amikor a szervezet minden porcikája táplálékot kíván. Az agy – képletesen – összezsugorodik gombostű-fejnyire, és minden más kiszorul belőle. Nincs múlt, nincsenek barátok, ismerősök, társak, nincs erkölcsi mérce. Semmi sincs. Csak a türelmetlen remegés és a felfokozott figyelem, hol

---

7 Görömbei András: Asszonyidő. Farkas Árpád új könyvéről. *Tiszatáj*, 1984. 3. sz. 71–74. p.

lehet találni valami ehetőt. Személyes élményeimből ide tartozik, hogy amikor sima főtt krumplit kaptunk ebéd-vacsorára, természetesen minden más nélkül, voltak olyan fogolytársaim, akik lehámozták a burgonya héját. Amikor megettem a két-három szemet, akkor az általam is meghámozott burgonya héját is megettem, és rájöttem, hogy ettől valahogy eltömődik a gyomrom, és egy ideig nem érzek éhségérzetet. Ezután felajánlottam a kockakenyerem kb. 5 centis adagjából egy morzsányit az egyik hámozós bajtársamnak, hogy ezért adja ide a héját. Az szívesen eleget tett a cserének, és én egy időre nem éreztem éhséget.”⁸

Bernáth Laci lágerélménye azonos az édesapáméval. Az időpont is nagyjából egybeesett. Csak a láger különbözött. Leírása szerint 1945 tavaszán olyan gyenge volt már a láger ételmisszer-ellátása/az ételmisszer-ellátás, hogy katonai felügyelet mellett kivitték őket a környékbeli tanyákhoz csalánt szedni, amiből aztán „valami levesfélét” főztek számukra.

5.

Édesanyám minden vágya az volt: ha felnövök, Kolozsvárt végezzek egyetemet. Amikor közeledett a felvételim ideje, édesapám eladta egyetlen jófajta bivalyunkat, a Jucit, és a homoródszentmártoni ősz vásárról hazahozott helyette egy fejőstehenet – egyetem ide vagy oda, a család tej nélkül nem maradhat –, a különbözetet pedig átadta nekem: „Eredj, fiam, próbálj te is szerencsét!”

Édesanyám ragaszkodott ahhoz, hogy 1963. szeptember 1-jén ő kísérjen fel Kolozsvárra. Az állomás épülete, a főtéri Szent Mihály-templom, a Mátyás-szobor, az Egyetem, a Farkas utca, mind-mind megnyugtatóan otthonos volt számomra, és a gyermekkorból „jól ismert” részletek egykettőre hozzásegítettek ahhoz, hogy birtokba vegyem azt a várost, ahol tulajdonképpen meg kellett volna születnem.

Szüleimnek volt egy szomszéd falusi komájuk, Balázs Pali bácsi, aki feleségével együtt ugyanazokat a stációkat járta be, mint ők, és aki a költő Horváth Istvánnal egy időben volt szegődményes szolga az Egyetemi Könyvtárban. Én már a bölcsészkar nagy tekintélyű gondnokaként ismertem meg, amikor édesanyám a „gondjaira” bízott. Alig-

---

8 Bernáth László: A Hetedik keresztől a Saul fiáig. *ME.dok*, 2015. 3. sz. 5–16. p.

hogy megtudta, hogy verseket írok, másnap már átvitt a Marianum épületében működő bölcsészkarral szemközt lakó Kányádi Sándorhoz, a következő héten pedig Horváth Istvánt látogattuk meg. Kányádi tetőtől talpig végigmért, kifaggatott az otthoni dolgokról, majd megkérdezte, mennyire ismerem Kolozsvárt. „Akkor holnap elmegyünk Balogh Edgárhoz...” „Edgárd” – ahogy még egyetemista koromban is emlegették mifelénk a bécsi döntés előtt Brassóban szolgáló leányok és legények egykori pártfogóját – a maga katonás szigorúságával úgy fogadott bizalmába, hogy életre szólóan belém ivódjanak a „fel nem adható város” (Kántor Lajos) iránti kötelezettségeim.

Pécs, Crucifix a Tettyen